

از شعر به کودکی

منوچهر علی پور

عنوان کتاب: شعر و کودکی
 نویسنده: قیصر امین پور
 ناشر: مروارید
 نوبت چاپ: اول ۱۳۸۶
 شمارگان: ۳۳۰۰ نسخه
 تعداد صفحات: ۱۳۶ صفحه
 بها: ۱۶۰۰ تومان

تازه به ارتباط بین کودک و شعر و دنیای کودکی و دنیای شاعری پرداخت که البته بخشی از این کتاب، در اولین شماره فصل نامه «پژوهشنامه»، با عنوان «شعر هم چون بازگشت به کودکی»، در سال ۱۳۷۴ به چاپ رسید و خود مؤلف ارجمند نیز در مقدمه کتاب، اشاراتی بدین موضوع دارد.

شعر و کودکی را می‌توان نظریه جدید در حوزه شناخت ماهیت شعر- شعر بزرگسال و شعر کودک- دانست؛ هر چند دکتر امین پور چنین ادعایی ندارد. بسیاری از پژوهشگران و نظریه پردازان حوزه ادبی، بارها و بارها درباره ارتباط شعر و کودک سخن گفته‌اند، اما کسی تا به حال کتابی یا مقاله‌ای مستقل در این باره ننوشته است.

بی‌تردید درباره شعر و چیستی آن، نظریه پردازان ادبی فراوان سخن گفته‌اند و هر کس از نظرگاه خویش، به این مقوله نگریسته و آن را بررسی کرده است. اندیشمندانی هم چون «افلاطون» و «ارسطو»، نظریه‌هایی در این باب داده‌اند و روان‌شناسانی چون «فروید» و «یونگ»، از منظر علم روان‌شناسی به شعر و شاعری نظر داشته‌اند و همه این‌ها از اهمیت و تأثیرگذاری هنر شعر در جامعه نشان دارد.

در میان هم‌روزگاران ما، دکتر قیصر امین پور- که همواره نام و یادش جاودان باد- بعد از انتشار کتاب ارجمند **سنت و نوآوری در شعر معاصر** که در حقیقت پایان‌نامه دوره دکترای ایشان بود، کتاب دیگری با عنوان **شعر و کودکی** چاپ کرد. وی در این اثر، با دیدی خلاقانه، نو و

«الکساندر پوشکین» جمله معروفی دارد: «شعر گناه کودکی است» و زیر همین عنوان، مقاله‌ای نیز در سال ۱۳۷۷، از دکتر قدمعلی سرامی به چاپ رسید (پژوهشی در شعر کودک، ص ۹). به نظر می‌رسد پوشکین نیز در این باور بوده است که شعر و کودکی می‌توانند با هم ارتباط تنگاتنگی داشته باشند. هم‌چنان که دکتر سرامی نیز بر این باور است: «شعر، نفس کشیدن ناخودآگاه کودک است.» (پیشین، ص ۱۲).

در این جستارگونه، می‌کوشیم با بررسی چندسویه، کتاب **شعر و کودکی** را معرفی کنیم و بی‌گمان قصد کند و کاو منتقدانه نخواهیم داشت. هدف، معرفی بیشتر این کتاب به جامعه ادبی است اگرچه این کتاب جای خود را به روشنی، در پیشگاه اصحاب علم و ادب باز کرده است. کتاب **شعر و کودکی** می‌تواند چراغی باشد فراروی دانش‌پژوهان و دانشجویان رشته ادبیات و علوم روان‌شناسی و علوم تربیتی تا بتوانند برخی موضوعات مطرح شده در این کتاب را به عنوان موضوع پایان‌نامه خود برگزینند و به گستردگی درباره آن موضوع، به پژوهش بپردازند. اما کتاب از دو فصل و یک پیش‌گفتار و یک یادآوری تشکیل شده است. زنده‌یاد دکتر امین‌پور، با بهره‌گیری از علم روان‌شناسی کودک، به خلق این اثر پرداخته و تلاش کرده است از چشم ژان پیاژه (۱۸۹۶-۱۹۸۰ م) که یکی از بزرگ‌ترین روان‌شناسان کودک جهان به شمار می‌آید، به شعر بپردازد و نظریه‌های خود را در حوزه شعر و ارتباط آن با دنیای کودکی بیان کند.

پاره نخست کتاب، اختصاص دارد به مراحل تحول شناخت کودک از دیدگاه پیاژه که تمامی دسته‌بندی‌ها بر اساس نظریات این روان‌شناس سوئیسی صورت گرفته است. این پاره، خود از سه بخش تشکیل شده است:

۱. دوره حسی- حرکتی که دوره دو سال اول زندگی کودک را در بر می‌گیرد.
۲. دوره عملیات عینی که از دو زیرمجموعه تشکیل می‌شود:

الف) مرحله پیش‌عملیاتی (۲ تا ۷ سالگی)

ب) مرحله عملیات عینی (۷ تا ۱۲ سالگی)

۳. دوره عملیات صوری یا قیاسی که از ۱۲ سالگی تا ۱۵ سالگی را شامل می‌شود. البته در این بخش‌ها، چهار مسئله که از ویژگی‌های کودکان از آغاز زندگی تا ۷ سالگی است، بیشتر مورد توجه مؤلف بوده. آن ویژگی‌ها عبارتند از:

الف) خود میان‌بینی

ب) بازی‌ها

ج) زبان

د) کشف فضا، زمان و عدد

در پاره دوم کتاب، به شرح ویژگی‌ها و چگونگی بازگشت به دوران کودکی، پرداخته شده است. بازگشت به دوران کودکی و حتی نوستالژی که در شعر بسیاری از شاعران بزرگ، به فراوانی یافت می‌شود، در این کتاب، به تفصیل بررسی شده است. اما بازگشت به دوران کودکی، نه فقط مربوط به ادبیات کودک و شعر کودک است که در شعر شاعران بزرگسال هم، به فراوانی نمود دارد. نمونه بسیار زیبا و مطرح آن، شعر مشهور رودکی سمرقندی است:

مرا بسود و فرو ریخت هر چه دندان بود

نبود دندان، لایلی چراغ تابان بود

سپید سیم رده بود و در و مرجان بود

ستاره سحری بود و قطره باران بود

یکی نماند کنون زان همه، بسود و بریخت

چه نحس بود؟ همانا که نحس کیوان بود...

(دیوان رودکی، ص ۱۱۵)

به هر روی، آن‌چه مسلم است، در این کتاب توجه به تخیل و ارتباط آن با دنیای پیچیده کودک و شاعری، مورد نظر بوده است. نیک می‌دانیم که تخیل در دوران کودکی، فراوان نقش دارد. هر چند در کنار تخیل در دوره کودکی، شاید تفکر و اندیشه ژرف، جایگاهی نداشته باشد. در حقیقت در دنیای کودکی، صور خیال با اندیشه آگاهانه همراه نیست و این امری کاملاً طبیعی است.

درباره وجود عنصر تخیل در زندگی کودکان، بهترین نمونه را دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی، در کتاب صور خیال در شعر فارسی، از زبان «سندبرگ» نقل کرده است:

«وقتی به گفته سندبرگ، کودکی خردسال می‌خواست

بوته ذرتی را از زمین برآورد، اما نمی‌توانست و هر چه می‌کوشید، آن بوته بر جای خود استوار بود، اما سرانجام کوش او به سامان رسید و بوته ذرت از زمین کنده شد. کودک با شادمانی بسیار پدرش را از حاصل کوش خود آگاه کرد. پدرش گفت: "آری، تو هم مردی شدی و نیرویی داری." آن طفل خردسال با غرور در پاسخ پدرش گفت: "آری، همه زمین یک سرش را گرفته بود و من یک سرش را تا سرانجام من غالب شدم.» (صور خیال در شعر فارسی، ص ۵)

به هر حال، روشی که دکتر قیصر امین‌پور، در بخش دوم کتاب **شعر و کودکی** برگزیده، روشی از نوع سؤال و جواب است که به روشی سقراطی مشهور است و گاهی نیز در این بخش، به روش پیاژه‌ای که روش بالینی و مورد توجه بسیاری از روان‌شناسان است، توجه داشته تا به پاسخی صحیح‌تر دست یابد. ولی آن‌چه بیشتر مورد توجه امین‌پور بوده است و ارتباط شعر و کودکی را بهتر می‌نمایاند، دوره حسی- حرکتی و دوره عملیات عینی و آن هم مرحله پیش‌عملیاتی است. لذا از میان بسیاری از مواردی که در

**شعر و کودکی را
می‌توان نظریه جدید
در حوزه شناخت
ماهیت شعر- شعر
بزرگسال و شعر
کودک- دانست؛
هر چند
دکتر امین‌پور
چنین ادعایی
ندارد. بسیاری
از پژوهشگران و
نظریه‌پردازان
حوزه ادبی،
بارها و بارها
درباره ارتباط
شعر و کودک
سخن گفته‌اند،
اما کسی تا به حال
کتابی یا مقاله‌ای
مستقل در این باره
نوشته است**

کتاب **شعر و کودکی** آورده شده است، به برخی از موارد که با سُرایش شعر و دنیای کودکی ارتباط تنگاتنگی دارد، اشاره‌ای می‌کنیم.

اصل خودمیان‌بینی

دکتر قیصر امین‌پور در تعریف خودمیان‌بینی کودک، تعاریف متعددی را، هم از نظرگاه خود و هم از دیدگاه ژان پیاژه ارائه می‌دهد. وی در تعریف آن می‌گوید: «حالت روانی به‌هنگامی که در آن فقدان تمایز بین واقعیت شخصی و واقعیت عینی مشهود است...» (شعر و کودکی، ص ۱۸). و یا در جای دیگر می‌گوید: «می‌توان گفت خودمیان‌بینی، هسته مرکزی ویژگی‌های تفکر کودک است و بنای عظیم نظریه پیاژه، بر همین پایه استوار است.» (پیشین، ص ۱۹) لذا می‌توان ادعا کرد بیشترین ارتباطی که بین دوران کودکی و شعر و ویژگی‌های شعر وجود دارد، همین خودمیان‌بینی است. در این دوره، کودک همه چیز را ابتدا در خود می‌بیند، به همه چیز جان می‌بخشد و با همه چیز سخن می‌گوید. جاندارانگاری و شخصیت بخشیدن، در این دوره در کودک به اوج می‌رسد. کودک با اشیای پیرامونش سخن می‌گوید. مثلاً با عروسکش حرف می‌زند و به او مسئولیت می‌دهد. این‌گونه عناصر، در شعر نیز بسیار حاکم است و یکی از زیباترین صورت‌های خیال محسوب می‌شود. آری جاندارانگاری (Personification) یا آرایه تشخیص که از خاندان استعاره مکئیه است، از عناصر تأثیرگذار شعرساز به شمار می‌آید که این عنصر، اتفاقاً ارتباط تنگاتنگی با دوران کودکی، به ویژه در مرحله حسی - حرکتی دارد. اگر کودکی با عروسکش سخن بگوید، کاری به‌هنگامی است و اگر کودکی با باد یا آسمان حرف بزند، عملی پذیرفتنی است و حال اگر انسان میان‌سالی یا حتی نوجوانی با درخت سخن بگوید، کاری به‌هنگامی نیست. حال اگر شاعری با درخت و کوه و جنگل و... سخن بگوید، پذیرفتنی است. پس می‌توان پذیرفت که بین شعر و کودکی، ارتباط تنگاتنگی است و یا دست کم برخی عناصر شعرساز مشترک است بین حالات شاعر و کودک.

دکتر امین‌پور مثال‌هایی از شاعران بزرگ آورده است؛ از جمله از مولانا جلال‌الدین محمدبلخی، نیما، سپهری، فروغ، شاملو و... که در تمامی مثال‌ها، به آشکارا نمایانده است که چه‌قدر اصل خودمیان‌بینی در شاعر و کودک رواج دارد و حتی بهترین مثال و نمونه را شعر مشهور **موسی و شبان** مثنوی معنوی دانسته است.

اما اگرچه امین‌پور در مقدمه کتاب خودش، اشاره کرده که لازم بود از شعر کودک هم نمونه‌هایی آورده می‌شد، اما به سبب فراوانی، مثال‌ها عموماً از شعر بزرگسال ذکر شده است. در این‌جا چند نمونه از **شعر کودک** را بیان می‌کنم: من کنار شیشه هستم

می‌زند باران صدایم
می‌نشیند توی ایوان
شعر می‌خواند برابم

(چتری از گلبرگ‌ها، ص ۲۴)

بادی امروز آمد
بوی گل‌ها را برد
باغ ما غمگین شد
قلب گل‌ها پُرمرد
(آسمان دریا شد، ص ۱۹)
صدای پای شب
به گوش شب رسید
کلاغ شب نماند
نماند و پُر کشید

(نسیم باغ خیال، ص ۲۲)

صدا زدن باران، نشستن باران توی ایوان، خواندن شعر توسط باران، آمدن باد، غمگین شدن باغ، پژمردن قلب گل‌ها، صدای پای شب، گوش شب و کلاغ شب، همه این‌ها آرایه تشخیص است که، هم در شعر کودک جایگاه والایی دارد و یکی از زیباترین و پُرکاربردترین آرایه‌های ادبی در حوزه شعر کودک است - که البته جایگاهش در شعر بزرگسال هم انکارناپذیر است - و هم در دنیای کودک، به ویژه در دوره حسی - حرکتی نقشی اساسی دارد.

در این‌باره مثال‌هایی از شعر آمریکای لاتین و از خورخه لوئیس بورخس، شاعر بزرگ آرژانتینی ذکر می‌کنم:

بیهوده هر سحر، زاد و ولد می‌کنند کتاب‌ها
و بیشتر و بیشتر می‌شوند؛ هر کدام دست‌نیافتنی
(شعر آمریکای لاتین در قرن بیستم، ص ۲۴)
کیست دریا؟ کیست آن حضور وحشی
وحشی و بدوی که چنگال‌هایش را فرو برد
در جان زمین؟

(پیشین، ص ۵۴)

بازی و ارتباط آن با شعر و کودکی

بی‌هیچ تردیدی، بین کودک و بازی، ارتباطی ناگسستنی وجود دارد. کودکان بازی را می‌آفرینند و با بازی کردن بزرگ می‌شوند، رشد می‌کنند و خلاقیت‌های آنان در بازی آشکار می‌شود.

روان‌شناسان بازی را به سه دسته تقسیم کرده‌اند:

۱. بازی تمرینی که شکل ابتدایی بازی است؛ یعنی تنها شکلی که در دوره حسی و حرکتی دیده می‌شود و در سنین بعدی نیز تا حدی ادامه می‌یابد.
۲. بازی نمادین که از دو تا سه سالگی آغاز می‌شود و در پنج و شش سالگی به اوج می‌رسد.
۳. بازی با قاعده، مانند تیله‌بازی و جزء آن که این بازی‌ها جمعی و اجتماعی‌اند و از کودکی به کودک دیگر

دکتر امین‌پور، با بهره‌گیری از علم روان‌شناسی کودک، به خلق این اثر پرداخته و تلاش کرده است از چشم ژان پیاژه (۱۸۹۶-۱۹۸۰ م) که یکی از بزرگ‌ترین روان‌شناسان کودک جهان به شمار می‌آید، به شعر بپردازد و نظریه‌های خود را در حوزه شعر و ارتباط آن با دنیای کودکی بیان کند

منتقل می‌شوند و با رشد اجتماعی کودک، بر اهمیت آن‌ها افزوده می‌شود. (روان‌شناسی کودک، ص ۷۵)

اما شاعران نیز با بازی ارتباط تنگاتنگی دارند و غیر از آن که گاهی شعر، بازی با واژگان است و شاعر با کلمات به بازی می‌نشیند و با بازی کردن با واژه‌ها شعر متولد می‌شود، شاعران به سبب علاقه به بازی، بارها از لفظ بازی در شعرهای‌شان بهره می‌برند. در این‌جا برای نمونه، اشعاری از شاعران به‌نام ایران‌زمین را ذکر می‌کنم که لفظ «بازی» در آن‌ها استفاده شده است.

تا چه بازی رخ نماید بیدقی خواهیم راند
عرصه شطرنج رندان را مجال شاه نیست
(حافظ)

دلبرم شاهد و طفل است و به بازی روزی
بکشد زارم و در شرع نباشد گنهش
(حافظ)

تو را جنگ ایران چو بازی نمود
ز بازی سپر را درازی فرود
(فردوسی)

چه بازی کند پاسبان روز جنگ
برین نامداران شود کار تنگ
(فردوسی)

پنجه با ساعد سیمین که بیندازی به
با توانای معربد نکنی بازی به
(سعدی)

بیم مات است در این بازی بیهوده مرا
چه کنم دست تو بردی که دغل باخته‌ای
(سعدی)

کودکان سازند در بازی دکان
سود نبود جز که تعبیر زمان
(مثنوی معنوی)

کودکان گرچه که در بازی خوشند
شب کشان‌شان سوی خانه می‌کشند
(مثنوی معنوی)

از میان انواع بازی‌هایی که از نظرگاه روان‌شناسان نام بردیم، بیشتر شاعران در سرودن شعر، بازی نمادین که با خلاقیت هم همراه است و جنبه شاعرانگی آن نیز بیشتر می‌نماید، استفاده می‌کنند.

ژان پیازه درباره بازی نمادین می‌گوید: «کارکرد بازی نمادین، هم‌سان‌سازی واقعیت‌ها با من کودک است. این کارکرد به شکل‌های گوناگون ظاهر می‌شود و غالباً در خدمت فعالیت‌های عاطفی است، اما گاهی نیز در جهت فعالیت‌های شناختی گام برمی‌دارد... برای مثال دخترکی که از دیدن مرغابی پَرکنده، روی میز آشپزخانه جا خورده بود، شب روی مبل دراز می‌کشد و بی‌حرکت می‌ماند.

اطرافیانِ نگران، جویای حال او می‌شوند. ابتدا دخترک پاسخ نمی‌دهد، اما پس از مدتی با صدای گرفته می‌گوید: «من مرغابی مُرده هستم». (روان‌شناسی کودک، ص ۷۵)

با بررسی این نمونه‌ای که ژان پیازه می‌آورد، متوجه می‌شویم بازی نمادین که اگرچه گاهی هم با تقلید همراه است، جنبه شاعرانگی دارد و شاعران از این دیدگاه روان‌شناختی، برای سُرایش شعر استفاده می‌کنند.

دکتر امین‌پور برای روشن شدن این مسئله، مثال زیبایی انتخاب می‌کند از جلال‌الدین محمدبلخی - داستان مشهور طوطی و بازگان - که جنبه نمادین دارد و طوطی بازگان، پیام نمادین خود را از حرکات طوطیان هند می‌گیرد و از برخورد آن‌ها تقلید می‌کند برای نجات خود:

چون شنید آن مرغ کان طوطی چه کرد
پس بلرزید، اوفتاد و گشت سرد

خواجه چون دیدش فتاده هم‌چنین
برجهید و زد کله را بر زمین
... اندرون تست آن طوطی نهان
عکس او را دیده تو بر این و آن...

(مثنوی معنوی)

می‌بینیم که مولانا در این شعر از نماد استفاده می‌کند و یا از روش بازی نمادین بهره می‌برد که دکتر امین‌پور این قطعه شعر را عالی‌ترین نمود برای ارتباط شعر و کودکی ذکر می‌کند.

و باز در همین بخش، زیباترین نمونه را برای اثبات ارتباط شعر و کودکی، بخشی از منظومه ماندگار صدای پای آب سهراب می‌داند؛ آن‌جا که ارتباطش با نوشته‌های این شاعر خوش‌آوازه، در کتاب اتاقی آبی همانندی بیشتری دارد:

اهل کاشانم
پیشه‌ام نقاشی است

گاه‌گاهی قفسی می‌سازم با رنگ، می‌فروشم به شما
تا به آواز شقایق که در آن زندانی است
دل تنهایی‌تان تازه شود...

(هشت کتاب، ص ۲۷۳)

نمونه‌هایی که دکتر امین‌پور در این بخش از مولوی، سپهری، اخوان، مشیری و صلاحی ذکر کرده، به جرأت می‌توان گفت زیباترین و عینی‌ترین نمونه‌هایی است که با مطالعه و جست‌وجوی فراوان به دست آمده است.

زبان، شعر و کودکی

بسیاری از تئوریسین‌های ادبی، امروز، عنصر زبان را تأثیرگذارترین و پرنقش‌ترین عنصر در حوزه سُرایش شعر می‌دانند. چنان‌که یاکوبسن، شعر را «کارکرد زیبایی‌شناسیک زبان» و یا «هجوم سازمان‌یافته و آگاه به زبان هر روزه» می‌داند. (ساختار و تأویل متن؛ جلد اول، ص ۶۸)

**روشی که
دکتر قیصر امین‌پور،
در بخش دوم
کتاب شعر و کودکی
برگزیده،
روشی از نوع
سؤال و جواب
است که به روشی
سقراطی مشهور
است و گاهی نیز
در این بخش،
به روش پیازه‌ای که
روش بالینی و مورد
توجه بسیاری از
روان‌شناسان است،
توجه داشته تا به
پاسخی صحیح‌تر
دست یابد.
ولی آنچه بیشتر
مورد توجه امین‌پور
بوده است و ارتباط
شعر و کودکی را
بهتر می‌نمایاند،
دوره حسی - حرکتی
و دوره عملیات
عینی و آن هم
مرحله پیش
عملیاتی است**

**پاره نخست کتاب،
اختصاص دارد
به مراحل تحول
شناخت کودک از
دیدگاه پیازه که
تمامی دسته‌بندی‌ها
بر اساس نظریات
این روان‌شناس
سونیسی صورت
گرفته است
در پاره دوم کتاب،
به شرح ویژگی‌ها
و چگونگی بازگشت
به دوران کودکی،
پرداخته
شده است.
بازگشت به دوران
کودکی و
حتی نوستالژی
که در شعر بسیاری
از شاعران بزرگ،
به فراوانی
یافت می‌شود،
در این کتاب،
به تفصیل
بررسی شده است**

و دکتر محمدرضا شفیعی‌کدکنی نیز هم‌سوی این تعریف می‌گوید: «شعر، حادثه‌ای است که در زبان روی می‌دهد و در حقیقت، گوینده شعر، با شعر خود، عملی در زبان انجام می‌دهد که خواننده، میان زبان شعری او و زبان روزمره و عادی - یا به قول ساختگرایان چک: زبان اتوماتیکی - تمایزی احساس می‌کند». (موسیقی شعر، ۳)

و شاید این‌گونه است که جلال‌الدین محمدبلخی می‌گوید:

*ای رستخیز ناگهان! وی رحمت بی‌منتها
ای آتشی افروخته در پیشه اندیشه‌ها*

در باب اهمیت زبان در شعر، زبان‌شناسان فراتر و بهتر از هر کسی سخن گفته‌اند که از جمله می‌تواند به کتاب **از زبان‌شناسی به ادبیات، تألیف کورش صفوی و کتاب ساختار زبان شعر امروز، از مصطفی علی‌پور یاد کرد.**

از سوی دیگر، روان‌شناسان نیز به نقش زبان در کودک بسیار واقف‌اند و بر آن تأکید دارند. ژان پیازه بر این باور است: «زبان پس از آن که از مرحله صوتی (که بین ۶ تا ۱۰-۱۱ ماهگی دیده می‌شود و میان کودکان متعلق به فرهنگ‌های مختلف مشترک است) و بعد از مرحله متفاوت شدن واج‌ها از راه تقلید (از ۱۱-۱۲ ماهگی آغاز می‌شود) گذشت، تحول می‌یابد و در پایان دوره حسی و حرکتی، با مرحله‌ای که واژه‌ها و جمله‌ها (استرس نامیده است) نامیده می‌شود، آغاز می‌شود. در این دوره، واژه‌های واحد، به نوبت بیانگر امیال، هیجان‌ها و مشاهدات کودک‌اند.» (روان‌شناسی کودک، ص ۱۰۲ و ۱۰۳)

قیصر امین‌پور نیز در این بخش، با بهره‌گیری از نظریات روان‌شناسان، به ویژه ژان پیازه و همین‌طور از نظر زبان‌شناسان، کوشیده ارتباط بین زبان، شعر و کودکی را به تصویر بکشد. او در این بخش، از چند مسئله، به عنوان عوامل تأثیرگذار یاد می‌کند که نشانگر ارتباط ارگانیک شعر، کودکی و زبان است. به برخی از این عوامل، به‌طور گذرا اشاره می‌کنم:

تک‌گویی یا منولوگ:

همان‌گونه که می‌دانیم، کودک از دو سالگی، سخن گفتن آغاز می‌کند. نخستین واژگانی که بر زبان می‌آورد، جنبه موسیقایی دارد و تقریباً دو هجایی است؛ کلماتی مانند بابا، ماما، قاقا و... که تقریباً نخستین واژگان مشترک بین کودکان است.

هم‌چنین، کودکان بعد از بازگشایی زبان، می‌کوشند برای خودشان و با اشیای پیرامون‌شان سخن بگویند؛ بی‌آن که بدانند کسی به سخنان آن‌ها گوش می‌دهد و یا این که می‌توان گفت برای‌شان مهم نیست که دیگران به سخنان‌شان گوش دهند. «با خود سخن گفتن»، از ویژگی‌های دوره اول زبان‌گشودن کودکان است. حتی واژگان برای کودکان معنای خاصی دارند که این معنا

برای بزرگسالان شاید معنا و مفهوم دیگری داشته باشد و از این‌جا، جنبه ارتباط بین شعر و کودک نمایان می‌شود. واژگان جنبه نمادین می‌گیرند.

دکتر قیصر امین‌پور، برای روشن شدن این مسئله، شعری از مولوی ذکر می‌کند:

*حرف و صوت و گفت را بر هم زرم
تا که بی‌این هر سه با تو دم زرم
من چه گویم لب، لب دریا بود
من چو لا گویم، مراد الا بود*

در این دو بیت، مولوی نقش زبان نمادین را مطرح و اشاره می‌کند که از «لب»، منظورش «لب دریا» و «لا»، منظورش «الا» است.

پرسش‌های فراوان و پاسخ دادن به سؤالات خود

کودکان بی‌تردید پرسش‌های فراوانی در ذهن دارند و دوست دارند بیشتر بدانند. آن‌ها جست‌وجوگرند برای افزودن آگاهی‌های‌شان. لذا سؤال می‌کنند و گاهی نیز به خودشان پاسخ می‌دهند. پرسش جزو ذات کودک است و گاهی این پرسش‌ها با تخیل و گاهی با خلاقیت همراه است.

در شعر نیز این پرسش و پاسخ وجود دارد. در مناظره‌ها فراوان می‌بینیم و این قدر این ترفند در شعر فراوان یافت می‌شود که به یک آرایه ادبی تبدیل شده است. مشهورترین شعری که از این نوع می‌توان سراغ گرفت، شعر مشهور **خواجه حافظ** است که خود قیصر امین‌پور نیز بدان اشاره می‌کند:

*گفتم غم تو دارم، گفتا غمت سر آید
گفتم که ماه من شو، گفتا: اگر بر آید...*

و یا:

من نمی‌دانم

که چرا می‌گویند: اسب حیوان نجیبی است، کبوتر زیباست

و چرا در قفس هیچ‌کسی کرکس نیست؟!

(سهراب سپهری)

دکتر امین‌پور بر این باور است که این سؤال و جواب‌ها در شعر، به ساخت گفتار کودکان نزدیک و همانند است. البته این سؤال و جواب‌ها در شعر کودک هم فراوان یافت می‌شود که دو نمونه از آن ذکر می‌کنم. دکتر امین‌پور شعری دارد با مطلع **پیش از این‌ها فکر می‌کردم خدا** که جنبه پرسش و پاسخ دارد:

*... زود پرسیدم پدر! این‌جا کجاست؟
گفت این‌جا خانه خوب خداست
گفت این‌جا می‌شود یک لحظه ماند
گوشه‌ای خلوت نمازی ساده خواند*

با وضوئی دست و رویی تازه کرد
 با دل خود گفت و گویی تازه کرد
 گفتمش: پس آن خدای خشمگین
 خانه‌اش این جاست؟ این جا در زمین؟
 گفت آری، خانه او بی ریاست
 فرش‌هایش از گلیم و بوریاست...
(نان و پروانه، ص ۵۳)

و یا شعری دیگر از ناصر کشاورز:
 کس به خورشید می‌گوید نخواست؟!
 آفتاب را بتاب!
 کی زده فواره رنگین کمان
 توی حوض آسمان؟!
 از کجا آورده دریا آب را؟
 شب، گل مهتاب را؟
 کی به آهو یاد داده سبزه را؟
 شبدر خوشمزه را؟!...

(پیشین، ص ۵۳)

پرسش و پاسخ نه تنها جزو ویژگی‌های دوران
 کودکی است و کودکان با آن فراوان سر و کار دارند و جزء
 زندگی‌شان است، بلکه در شعر نیز نقش و کاربرد بسیاری
 دارد و دکتر امین‌پور با ذکر این موارد، بر ارتباط بین شعر و
 کودکی تأکید می‌کند.

فرجام کلام

بی‌تردید مواردی که دکتر قیصر امین‌پور، برای اثبات
 دیدگاه‌های خودش در کتاب مورد بحث آورده، فراوان
 است و بررسی هر کدام از آن‌ها مجال می‌خواهد و مقالی
 که در این نوشتار نمی‌گنجد؛ بحث‌هایی نظیر شالوده‌شکنی
 و هنجارگریزی و ارتباط آن با شعر و کودکی که از مباحث
 پیچیده و ارزشمند حوزه زبان‌شناسی است و بررسی آن
 کند و کاو فراوانی می‌خواهد و ذکر نمونه‌های زیادی برای
 تبیین آن‌ها که از قضا در کتاب **از زبان‌شناسی به ادبیات**
 کورش صفوی، از این‌گونه مسائل زبان‌شناسی، بررسی‌هایی
 صورت گرفته و یا نقش فضا، زمان و عدد در شعر و دنیای
 کودکی که نمونه‌های فراوانی را دکتر امین‌پور ذکر کرده
 است.

هم‌چنین در بخش دوم کتاب، دیدگاه‌های ارسطو و
 حتی فروید درباره شعر و دنیای کودکی آمده و به بررسی
 دیدگاه‌های آنان پرداخته شده است که بی‌شک پرداختن به
 همه آن‌ها، موجب افزایش حجم این نوشتار خواهد شد. لذا
 از بررسی همه آن‌ها چشم می‌پوشم و به دیگران و اهل
 آن واگذار می‌کنم.

طرح ساده روی جلد کتاب که نقاشی آن توسط «
 آیه امین‌پور» یگانه دختر این شاعر ارجمند، در ۹ سالگی
 کشیده شده، از انتخاب خوب امین‌پور حکایت دارد که

ارتباطی بین کودک و شعر برقرار کرده است. طرحی
 ساده، اما زیبا و پُر معنا که موجب زیبایی و گیرایی کتاب
 شده است و اگرچه کاغذ کاهی و ایرانی کتاب، به ظاهر
 اندکی از جذابیت کتاب کاسته، جلد زیبایش آن کاستی
 را از بین برده است. امید که دیگر منتقدان، به بررسی
 همه‌سویه این کتاب ارجمند بپردازند و کژی‌های ما را در
 این نوشتار، یادآور شوند.

منابع و مأخذ

۱. **آسمان دریا شد.** ناصر کشاورز و حسین احمدی،
 تهران: قدیانی، چاپ اول، ۱۳۷۰.
۲. **از زبان‌شناسی به ادبیات.** کورش صفوی،
 تهران: چشمه، چاپ اول، ۱۳۷۳.
۳. **پژوهشی در شعر کودک.** منوچهر علی‌پور،
 تهران: تیرگان، چاپ سوم، ۱۳۸۲.
۴. **چتری از گلبرگ‌ها.** افسانه شعبان‌نژاد، تهران:
 کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، چاپ اول،
 ۱۳۷۲.
۵. **دیوان حافظ.** به کوشش منوچهر علی‌پور، تهران:
 تیرگان، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۶. **دیوان رودکی.** تهیه و تنظیم جهانگیر منصور،
 تهران: دوستان، چاپ دوم، ۱۳۸۱.
۷. **روان‌شناسی کودک.** ژان پیاژه، ترجمه زینت
 توفیق، تهران: نی، چاپ نهم، ۱۳۸۳.
۸. **شاهنامه فردوسی.** به کوشش سعید حمیدیان،
 تهران: دفتر نشر داد، چاپ دوم، ۱۳۷۴.
۹. **شعر آمریکای لاتین در قرن بیستم.** مترجم
 فریده حسن‌زاده، تهران: ثالث، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۱۰. **شعر و کودکی.** قیصر امین‌پور، تهران: مروارید،
 چاپ اول، ۱۳۸۵.
۱۱. **صور خیال در شعر فارسی.** محمدرضا
 شفیعی‌کدکنی، تهران: آگاه، چاپ پنجم، ۱۳۷۲.
۱۲. **کلیات سعدی.** به کوشش محمدعلی فروغی،
 تهران: امیرکبیر، چاپ نهم، ۱۳۷۲.
۱۳. **مثنوی معنوی.** به تصحیح رینولدالین نیکلسون،
 تهران: بهزاد، چاپ اول، ۱۳۷۰.
۱۴. **موسیقی شعر.** محمدرضا شفیعی‌کدکنی،
 تهران: آگاه، چاپ چهارم، ۱۳۷۳.
۱۵. **نان و پروانه.** به کوشش حسین حداد، تهران:
 محراب قلم، چاپ اول، ۱۳۷۷.
۱۶. **نسیم باغ خیال.** ناصر علی‌اکبر سلطان، تهران:
 برگ، چاپ اول.
۱۷. **هشت کتاب.** سهراب سپهری، تهران: کتاب
 خانه طهوری، چاپ هفتم، ۱۳۶۸.